

Tózsér Árpád és Koncsol László tanulmánykötete. (Tózsér Árpád: Szavak barlangjában. Bratislava 1980. Madách, 258 l., Koncsol László: Ívek és pályák. Bratislava 1981. Madách, 272 l.)

A csehszlovákiai magyar irodalomnak – a dráma mellett – mindig az irodalomtudomány (történet) és a kritika volt a „beteg” műfaja. Szinte a legújabb időkig nem találhattunk olyan invenciójú irodalomtörténet-kritikust, mint Bori Imre vagy Kántor Lajos, nem akadt olyan filológusa, mint pl. Szelei István – vagy a régebbi korra visszatekintve, mint Kristóf György vagy Bitay Árpád. Emlékeztet, hogy a csehszlovákiai magyar kritikai életben milyen üde színfoltot jelentett Féja Géza olvasónaplója a Magyar Írásban az 1930-as évek elején. A konzervatívabb beállítottságú, a hagyományörzést célul kitűző tanárok, irodalmárok a még régebbi, pozitivisták iskola neveltjei voltak, akik az 1919 után kialakult új helyzetben az erők koncentrációját, az anyanyelvűség mindenáron való fenntartását látták legfontosabb feladatnak, és ezért hajlandók voltak még esztétikai szempontokról is lemondani. A Fábry Zoltán nevével fémjelozhető irány pedig nemegyszer szűkkeblűnek mutatkozott valódi értékekkel szemben is. Az irodalomtudomány kialakulását feltétlenül gátolta, hogy művelői nem láttak perspektívát maguk előtt: nem tudták eldönteni, hogy általános irodalomtudományi-esztétikai problémákkal foglalkozzanak-e, vagy pedig regionális kérdésekkel. Alapy Gyula ilyen irányú kezdeményeit ugyan hiba lebecsülnünk, de túlságosan nagyra értékelnünk sem szabad.

Az 1948 utáni fordulatra aztán azok sem maradhattak Csehszlovákiában, akik színvonalasan megalapozhatták volna az új irodalomtudományt, esztétikát. Az ott született és sokáig ott működött Dobossy László, Krammer Jenő, Szalatnai Rezső és Sziklay László Magyarországról figyelte szülőföldje eseményeit. S minthogy ők nem nevelhették föl az új csehszlovákiai magyar irodalmárokat, szinte a semmiből kellett újraindulni. Turczel Lajos igen hasznos munkát végzett gyűjtésével, amellyel megvilágította a hátteret: miből indult ki 1919 után Csehszlovákia magyar irodalma; milyen volt magyarországi fogadtatása; melyek voltak orgánumai, szervezetei? Csanda Sándor Balassi-kutatásait már némi – jogos – kétkedéssel fogadták a szakemberek; ami pedig a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalmat illeti: övé az utóérdeke, de tanulmányai legfeljebb az alapok kontúrajait

sejtetik, az általa megkezdett munkát célszerűbb filológiai és esztétikához közelebb álló módszerrel kell folytatni. Kissé magánosan áll Rákos Péter Prágában, aki igen tájékozott mind a cseh, a szlovák elméleti irodalomban, mind pedig a nyugatiban, s Németh László-, Ady-, Márai-tanulmányait, továbbá a magyar verstanról írt könyvét aligha mellőzheti a magyar kutatás.

Ezt a hátteret, „előzményt” feltétlenül ismernünk kell, ha helyesen akarjuk értékelni Tózsér Árpád és Koncsol László igen figyelemre méltó teljesítményét; ha tisztában akarunk lenni tanulmányköteteik jelentőségével. Hiszen ők (s mellettük Zalabai Zsigmond, bár ő még egyelőre nem oly meggyőzően) képviselik azt az „új hullám”-ot, amely a csehszlovákiai magyar irodalomtudományt jelentékenyen lendítheti előre, s amelynek fontos mondanivalója lehet (van) az egyetemes magyar irodalomtudománynak, a hungarológiának általában. Mindketten a csehszlovákiai magyar irodalom valóságából indulnak ki; egy kicsit polemizálva a mesterként tisztelt, de nem bálványként imádott Fábry Zoltánnal. Tehát nem a valóságiradalomból, hanem az irodalom valóságából, mint ezt Tózsér egy korábbi kötetcíme is jelzi. S elsősorban a vers, majd a fordítás problémái izgatják őket, mai jelenségek éppen úgy, mint a korábbiak. Turczeltől és Csandától eltérően ők jobban merítenek a szlovák elméleti irodalomból – és a csehből; de jól ismerik a lengyel – igen magas színvonalú – irodalomelméletet is, és természetes mozdulattal asszimilálják a magyar irodalomtudomány legjobb eredményeit is. Koncsolnál külön megfigyelhető vonzódása az angol nyelvű szakirodalomhoz, valamint irodalom és zene kölcsönhatásának, párhuzamosságainak feltárására való igyekezete.

A sok hasonlóság mellett Tózsér és Koncsol attitűdjében számos különbséget fedezhetünk föl. Tózsér – költő, fordító. Szempontjai a költészetéi, s e szempontokat szembesíti elméleti olvasmányai tanulságaival. Ezért ott a legmeggyőzőbb, ahol versek világára, költők világképére, költői magatartások átvilágítására vállalkozik. S ott érezzük nála a buktatót, ahol a filológiát, a történeti folyamatokban gondolkodást kellene segítségül hívnia mondanója kibontásakor. Koncsol Tózsérnél meditatívabb, megértőbb, majdnem azt írjuk: türelmeesebb alkat. Az ő versmagyarázatai mindig tartalmaznak nevelői, pedagógiai elemeket, folyamatokban látja a költészetet (a csehszlovákiai magyar költészetet is), a már megszületett alkotások

helyét keresi valami nagyobb egészben; nemcsak analizál, hanem szintetizál is. S mert olykor mindenáron szintetizál, néha egy-egy túlzó jelző, könnyen adott jó minősítés is kicsúszik tollából.

Tózsérnek ez a kötete igen gazdag: a cseh, a szlovák, a csehszlovákiai magyar költészet jelene mellett gazdagon képviselteti magát a múlt is. Perújítást hirdet Forbáth Imre és Fábry Zoltán ügyében: érdekes összefüggést lát Forbáth és Illyés Gyula egy-egy verse között, és nagyon tanulságosan veti föl a kérdést: fordítható-e a népköltészet? Műfordítói ars poéticáját pedig emígy fogalmazza meg: „az adaptációban, az eredeti szöveg módosításában addig lehet (sőt sok esetben kell) elmenni, míg a módosításokat az eredeti mű eszmei és esztétikai értéke tölti funkcióval”.

Koncsol – szemben előző kötetével – a csehszlovákiai magyar irodalomra koncentrál; de e koncentráció feltétlenül tematikai gazdagodást jelent: hiszen áttekintéseiben olyan – általános érdekű – problémákat vet föl, mint a periodizáció mikéntje, a nemzedéki elv jogosultsága egy hosszabb időt tárgyaló áttekintésben, a kisebbségek irodalmának (s általában kulturális törekvéseinek) helye, értéke egy szélesebb kontextus szempontjait is szem előtt tartva, és így tovább. Koncsol azonban nem téziseinek rendeli alá anyagát, hanem éppen ellenkezőleg: ő azok közé a kevesek közé tartozik, akik anyagukat taglalva,

elemelve, csoportosítva, nem térnek ki az elméleti(bb) jellegű problémák megvitatása elől. S ezért eszmeifuttatása, vonalvezetése is hitelesebbnek tetszik, mint esetleg másokéi. S ha előbb Tózsér fordítói ars poéticáját idéztük, a másféle alkatú Koncsol hasonló megnyilatkozását is leírjuk: „... inkább művészet, mint mesterség. Egyfajta színészkedés ez, de a zenei előadóművészethez is hasonlítható. Abban viszont sajátos tehetséget kíván, hogy a jó műfordító nem egyetlen stílust hoz létre, mint az alkotóművész, hanem elvben a stílusuk végtelen kikeverésére képes.” Koncsol hivatkozása a fordító-nyelv-virtuózra, majd másutt Kosztolányi Dezsőre (Zsivajgó természetét példaképpen idézi egy fordítása előtt) jelzi a különbséget Tózsér szikárabb, talán nyelvileg hívebb eszményével szemben.

Azt már most felelősséggel leírhatjuk, hogy Tózsér és Koncsol kötete nem sokat ígérő kezdet; ennél sokkal több, sokkal fontosabb. Meggyőző bizonyíték a csehszlovákiai magyar irodalomtudomány színvonalára mellett. Olyan két könyv, amely nemcsak szerzőik tehetségét, felkészültségét igazolja, hanem rendkívül örvendetes módon a bevezetőben beteg műfajként jelölt diszciplína véglegesen nagykorúvá válását. Fokozott érdeklődéssel várjuk a további, még elmélyültebb dolgozataikat.

Fried István